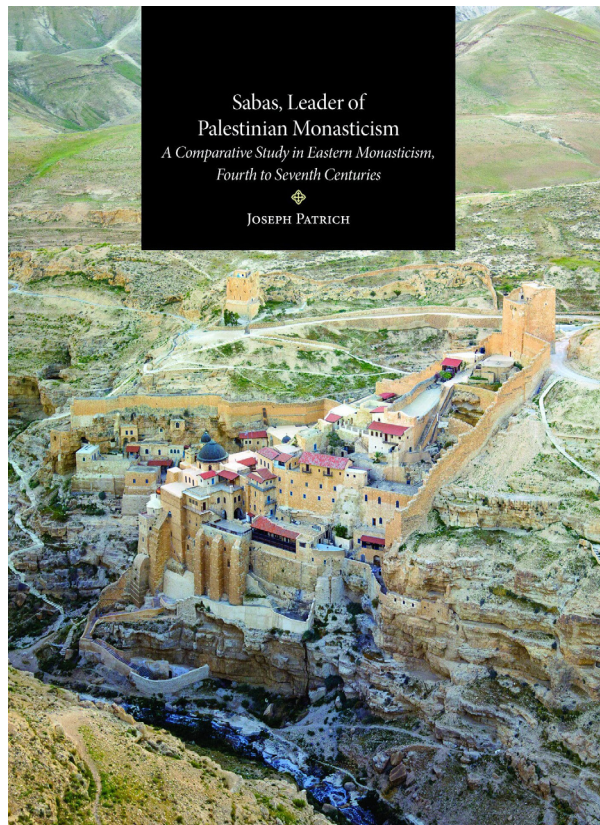

ჯოზეფ პატრიხის წიგნი „საბა, პალესტინური მონასტიციზმის ლიდერი“ (მეორე გამოცემა)

ლადო მირიანაშვილი

2020 წელს „დამბარტონ ოუქსის“ გამომცემლობამ ხელმეორედ გამოსცა ისრაელში მოღვაწე ცნობილი არქეოლოგის ჯოზეფ პატრიხის წიგნი „საბა, პალესტინური მონასტიციზმის ლიდერი: IV-VII საუკუნეების აღმოსავლეთის სამონასტრო ცხოვრების შედარებითი ანალიზი“ (პირველი გამოცემა 1995 წელს დაიბეჭდა). „დამბარტონ ოუქსი“ არის ჰარვარდის უნივერსიტეტის პრესტიჟული კვლევითი ინსტიტუტი, ბიბლიოთეკა და მუზეუმი, რომელიც ხელს უწყობს და აფინანსებს ბიზანტიოლოგიურ და კოლუმბამდელ კვლევებს საერთაშორისო მასშტაბით.

გემოხსნებული წიგნი განსაკუთრებით საინტერესოა ქართველი მკითხველისთვის, რამდენადაც ის შეეხება ქართული სამონასტრო მოძრაობის ისტორიასთან დაკავშირებულ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს სავანეს პალესტინაში – საბანმინდის მონასტერს, რომელიც იყო ქართველი ბერების მოღვაწეობის ადგილი და ქართული მწიგნობრობის უმნიშვნელოვანესი ცენტრი ჯვრის მონასტრის დაარსებამდე. მართო ის რად ღირს, რომ საბანმინდაში შვიდი წლის განმავლობაში მოღვაწეობდა წმ. ილარიონ ქართველი (IX ს.) და იქვე „დაყვნა წელნი მრავალნი“ გიორგი-პროხოვრემ (XI ს.), ჯვრის მონასტრის დამაარსებელმა.

წიგნი ხუთი ნაწილისგან შედგება. საწყის ნაწილში ჯ. პატრიხი მიმოიხილავს პალესტინაში, საბა განწმენდილამდე არსებულ მონასტრებსა და მათ ტიპებს. ავტორი ახსენებს პეტრე იბერიელსა და 444 წელს მის მოღვაწეობას ღაზას რაიონში სოფ. ტაბათასთან არსებულ ლავრაში. შემდეგ ჯ. პატრიხი მიმოიხილავს იუდეის უდაბნოში არსებულ სამონასტრო ცენტრებსა და მათ ტიპებს. ავტორი აღნიშნავს,

რომ იერუსალიმის პატრიარქსა და ბერებს შორის მიღწეულმა შეთანხმებამ დიდად განაპირობა 479 წლიდან ახალი მონასტრების მშენებლობის გააქტიურება პალესტინაში.

მომდევნო ქვეთავში ავტორი მიმოიხილავს აღმოსავლური მონასტიციზმის ზოგად თავისებურებებსა და პალესტინის ფარგლებს გარეთ არსებულ სამონასტრო ცენტრებს, მათ შორის ნიტრიის, კელიისა და სკიტის მონასტრებს. მიმოიხილვისას ჯ. პატრიხი ეყრდნობა რუფინუსისა და პალადიუსის ცნობებს. ცალკე ქვეთავი აქვს დათმობილი პახომის მიერ დაარსებულ კვინობებს, მათ ორგანიზაციულ და ეკონომიკურ თავისებურებებს.

ავტორი ცალკე ქვეთავებს უთმობს სირიული მონასტიციზმისა და ბასილი დიდის წეს-განგებაზე დაფუძნებული სამონასტრო ცხოვრების თავისებურებებს. ჯ. პატრიხი ცალკე ეხება იუსტინიანეს კანონმდებლობას, რომელიც ცდილობდა სამონასტრო ცხოვრების უნიფიცირებას, მონასტრისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის მოწესრიგებას.

შემდგომი თავი მთლიანად საბა განწმენდილის ცხოვრების მიმოხილვას ეთმობა.

წიგნის მეორე ნაწილში წმ. საბასა და მისი მოწაფეების სამშენებლო პროექტებია განხილული. კერძოდ, ავტორი დეტალურად აღწერს წმ. საბას მიერ დაარსებულ დიდ ლავრასა და სხვა სავანეებს. ამ დროს, ჯ. პატრიხი, წერილობით წყაროებთან ერთად, მოიხმობს არქეოლოგიური კვლევის შედეგებს და ასკვნის, რომ ეს მონასტრები სულაც არ ყოფილა მკაცრად ასკეტური სავანეები: მათი მშენებლობისას მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცეოდა მარტომყოფი ბერებისთვის ისეთი სენაკების შექმნას, რომლებიც მოხერხებული იქნებოდა ცხოვრებისა და მოღვაწეობისთვის. გარდა ერთი ბერისთვის განკუთვნილი სენაკებისა, ლავრაში იყო რამდენიმე სათავსოს მქონე კომპლექსებიც: საცხოვრებელ ოთახთან ერთად, ბერებს ჰქონდათ სამლოცველო, დამხმარე სათავსოები და ინდივიდუალური ჭებიც კი, რომლებიც დამოუკიდებელ წყალშემკრებ ქსელთან იყო დაკავშირებული. მონასტერს ჰქონდა წყალმომარაგების ცენტრალიზებული სისტემა, რომელსაც ორი აკვედუკი ემსახურებოდა. ჯ. პატრიხის აზრით, რამდენიმე სათავსოს მქონე კომპლექსების ერთ ნაწილში განსაკუთრებული პატივის მქონე ბერები ცხოვრობდნენ, მეორე ნაწილში კი რამდენიმე ბერი (არაუმეტეს სამისა) ერთობლივად მოღვაწეობდა. ესენი, შესაძლოა, ყოფილიყვნენ მოძღვარი და მოწაფე, სისხლისმიერი ძმები ან ერთი ეროვნების ბერები.

ჯ. პატრიხი წერს, რომ მონასტრის ძმობა ორი ძირითადი ეთნიკური ჯგუფის – ბერძნულ და სომხურენოვანი ბერების სახით იყო წარმოდგენილი. ამ კონტექსტში ავტორი არ ახსენებს დიდ ლავრაში მოღვაწე ქართველთა თემს, მიზეზი კი ისაა, რომ წიგნში განხილული მონასტრის ისტორია მხოლოდ IV საუკუნიდან VII საუკუნემდე პერიოდს მოიცავს: როგორც ცნობილია, ქართული მწიგნობრობის კერა საბანძინდაში VIII-X საუკუნეებში შეიქმნა, ხოლო აქ ქართველების ეკლესიის არსებობის ფაქტი X საუკუნით დათარიღებულ ტიპიკონში არის ნახსენები. არსებობს მოსაზრება, რომლის თანახმად ქართველები (იბერიელები) წმ. საბას ლავრაში მისი დაარსების დღიდანვე მოღვაწეობდნენ. კერძოდ, წმ. საბას „ცხოვრებაში“ ნახსენებია ვინმე ბესი მონაზონი თეუდოლოსი. ზოგიერთი მკვლევარი პაგიოგრაფიული თხზულების ტექსტში მოხმობილ ტერმინს „ბესი“, რომელიც ხალხის სახელწოდებაა, იბერიელებთან აიგივებს, სხვები კი მათ ჩრდილოეთ თრაკიელებად მიიჩნევენ. VI საუკუნის მეორე ნახევრის – VII საუკუნის დასაწყისის მოღვაწეა ქართველი ბერი მარტვირი საბანძინდელი.

ავტორი ცალკე საუბრობს საბანძინდის ლავრასთან არსებულ კვინობზე და ასკვნის, რომ მისი მთავარი ფუნქცია იყო ბერების შემზადება ლავრაში ცხოვრებისათვის.

მოპოვებული არქეოლოგიური მასალის მოხმობით, ჯ. პატრიხი დეტალურად აღწერს ახალი ლავრის, ჰეპტასტომოსის, იერემიას, ფირმინუსისა და ნეელკერაბას ლავრების სტრუქტურებს. შემდეგ, შედარებითი ანალიზის მიზნით, ავტორი განიხილავს კელიასა და ე.წ. „უპიფანეს მონასტერს“, აგრეთვე, ესნას დასავლეთით მდებარე ანაქორეტთა თემსა და ხომიბას სენაკებს. ცალკე-ცალკე განიხილავს სენაკების მოწყობის წესს სხვადასხვა მონასტრებში და ეხება სამარტომყოფელო კომპლექსს ჩრდილოეთ სირიაში.

შემდეგი თავი ეთმობა კვინობებს. ავტორი დეტალურად აღწერს კასტელიონს, სქოლარიუსსა და კიდევ რამდენიმე სხვა ზოგადსაცხოვრებელ მონასტერს. მოჰყავს მათი კვლევის ისტორია. განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს საბას ზედამხედველობის ქვეშ მოქმედ ადრეულ მონასტრებს –

ეფთვიმესა და თეოკტისტეს კვინობებს.

წიგნში განხილულია, აგრეთვე, მონასტრების მმართველობის სქემა. ავტორი ჩამოთვლის ძირითად თანამდებობის პირებსა და მათ ფუნქციებს მონასტერში, ასახელებს შემოსავლის ძირითად წყაროებს.

ცალკე არის წარმოდგენილი წმ. საბას მმართველობის წინააღმდეგ მიმართული ამბოხებები. ავტორი ცდილობს გაარკვიოს წმ. საბას მიმართ ბერების დაპირისპირების მიზეზები. იმონმებს რა ამბოხებულების მიერ იერუსალიმის პატრიარქისადმი მიწერილ წერილს, ჯ. პატრიხი აღნიშნავს, რომ გარდა ფინანსების განაწილების წესისა, ბერების უკმაყოფილებას იწვევდა ისიც, რომ წმ. საბა სოფელი იყო (a rural person), ხოლო მისგან განსხვავებით, თვითონ კეთილშობილი ჩამომავლობისა იყვნენ (სწორედ ასე მოიხსენიებს ამბოხებულ ბერებს ჰაგიოგრაფი კირილე სკვითოპოლელი). ავტორი ასკვნის: მიუხედავად იმისა, რომ წმ. საბას უდიდესი ავტორიტეტი ჰქონდა, ბერები არანაკლებ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ იერარქიულად მაღალ საფეხურზე მდგომი სასულიერო პირის წარმომავლობას: ეს უკანასკნელი ბერის პირადი მოღვაწეობით მოპოვებულ ავტორიტეტსაც კი გადასწონდა.

ჯ. პატრიხი განსაკუთრებით აღნიშნავს წმ. საბას დამსახურებას სამონასტრო ცხოვრების ლავრული წესის გავრცელების საქმეში. ამ ფაქტის წარმოსაჩენად ავტორი ერთმანეთს უდარებს წმ. საბას მიერ დაარსებულ მონასტრებში არსებულ ლიტურგიულ პრაქტიკას წმ. საბას წინამორბედების – ეფთვიმესა და გერასიმეს – მონასტრებში არსებულ ლიტურგიულ პრაქტიკას, ახდენს ამ მონასტრებში ცხოვრების წესის თავისებურებების შედარებით ანალიზს. ჯ. პატრიხი აჩვენებს, რომ წმ. საბა თავისი წინამორბედების გამოცდილებას ითვალისწინებდა, თუმცა საკუთარ ტიპიკონში მნიშვნელოვანი სიახლეებიც ჰქონდა შეტანილი. სინას მთის წმ. ეკატერინეს მონასტერში დაცული სამონასტრო ტიპიკონის გამოყენებით, რომლის ავტორობაც წმ. საბას მიეწერება, ჯ. პატრიხი ცდილობს აღადგინოს წმ. საბას სიცოცხლეში არსებული ტიპიკონი, რომელიც იმდენად პოპულარული იყო, რომ თევდორე სტუდიელმა ის, გარკვეული მოდიფიკაციის შემდეგ, საკუთარ მონასტერში დანერგა.

წიგნის ბოლო ნაწილში ჯ. პატრიხი იძლევა წმ. საბას ლავრის ილუმენების მოკლე ისტორიას, აგრეთვე, განიხილავს მათ ჩართულობას ორიგენიზმის დებულებების განხილვასთან დაკავშირებულ კამათში.

არქეოლოგიურ მონაცემებსა და წერილობით წყაროებზე დაყრდნობით, ვფიქრობთ, ჯ. პატრიხმა შეძლო სათანადოდ გადმოეცა სამონასტრო მოძრაობაში წმ. საბას მიერ შეტანილი წვლილი და მისი მოღვაწეობის თანადროული სამონასტრო ცხოვრების თავისებურებანი პალესტინაში. წიგნი წარმოადგენს განმარტებულ ნაშრომს წმ. საბას მიერ განწესებული ღვანლისა და ზოგადად ადრეული პალესტინური მონასტიციზმის თავისებურებების შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ ნაშრომი 25 წლის წინ დაიწერა, მას აქტუალობა დღემდე არ დაუკარგავს.

JOSEPH PATRICH'S BOOK "SABAS, LEADER OF PALESTINIAN MONASTICISM" (SECOND EDITION)

Lado Mirianashvili

The second edition of Joseph Patrich's book "Sabas, Leader of Palestinian Monasticism: A Comparative Study in Eastern Monasticism, Fourth to Seventh Centuries" was published in 2020 by Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University.

The book is of particular interest to the Georgian reader in that among others it gives an overview of history, layout and lifestyle of the Lavra of St. Sabas which was closely linked with early Georgian monastic movement: first Georgian monks settled in the Lavra already in the

beginning of the second half of the 6th century - beginning of the 7th century. In the 8th-10th centuries, prior to foundation of the Georgian Holy Cross monastery in the Nayot neighbourhood of Jerusalem, a strong community of Georgian monks lived in the Lavra of St. Sabas, where they have established a significant literary center.

The volume examines the historical framework and background of St. Sabas' life, his role as a founder of monasteries, and the contributions St. Sabas and his followers made to Palestinian monasticism.

The book consists of five parts. First the author gives an overview of pre-Sabaitic monasteries and their types in Palestine. This part is followed by a historical survey concerning characteristics of Eastern monasticism. Monasteries outside Palestine, including those of Mount Nitria, Kellia and Scetis, as well as the Pachomian coenobia are discussed. Separate paragraphs are dedicated to the Syrian monasticism and Basilian coenobitism. The author discusses Justinianic legislation focused on determining the place of the monastic movement in the structure of the Church in an attempt to subordinate this movement to the latter.

The following part of the book concerns St. Sabas biography and his activities.

Part 2 of the volume concerns the building projects of St. Sabas and his disciples. The Great Lavra and other Sabaite monasteries, including several anchorite settlements are reviewed: a historical survey, the layout, detailed description of the main structures, water supply system, the size and ethnic composition of the community are given. The text is illustrated with plenty of photos, ground plans and cross-sections that makes the content clearer and easily understandable.

Part 3 of the volume overviews administration of Great Lavra and of other Sabaite monasteries. Obligations of the abbot, steward and deputy are discussed. Next, economic affairs of the monasteries are reviewed such as baking of bread, carrying water, collecting firewood, cleaning, assisting cook, serving as attendants for elderly, etc. A special note should be taken of a calligrapher: producing manuscripts was an important task in the Lavra.

J. Patrich specifically addresses the issue of uprisings of the monks against St. Sabas. After reviewing the uprisings, the author agrees with Cyril of Scythopolis that the reason for them should be sought not only in dissatisfaction of the opponents with financial operations - the manner the funds were distributed, but also social differences existing in the community: on one side were the monks of noble descent, as Cyril calls them, and on the other was a rural person like St. Sabas.

J. Patrich examines Sabas' contributions to the Palestinian monasticism, focusing on his role as the founder and abbot.

The final part of the book contains a brief history of theological struggles that continued after St. Sabas' death, in which his followers played a decisive role.

It is to be noted that J. Patrich's study is largely based on the analysis of both the written sources and results of archaeological studies. This combination of written and material evidences makes it possible to draw reliable conclusions. Despite the fact that the book was written twenty five years ago, the study has not lost its relevance and remains beyond any competition in the field.